
УДК 78.421; 78.2У

Мирослава Чернобай (Львів)

ФОРТЕПІАННЕ ВИКОНАВСТВО ТА ОСВІТА ОСЕРЕДКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЕКЦІЇ

У статті здійснено екскурс у характер якісних змін фортепіанного мистецтва осередків української діаспори в історичній проекції. Зasadничо маючи полікультурну генезу у сенсі характеру здобуття фахової освіти й репертуару, воно набуває знаковості виразника національної ідеї в умовах діаспори як уособлення виконавської майстерності провідних представників української фортепіанної традиції та як складова освітньо-виховної системи.

Ключові слова: *фортепіанне виконавство, навчальні заклади, українська діаспора, національна ідея.*

Українська діаспора у музичному аспекті творить глибоко національний феномен. Тривале перебування у складі інших держав, відсутність можливостей вільного мистецького розвитку зумовили спроможність зберігати власну ідентичність в умовах іноземного панування, зокрема проектуючи полікультурний досвід на національне мистецтво. Діаспорні осередки з високим представництвом українства до першої половини ХХ століття формуються у Відні,

Празі, Берліні, Зальцбургу, Парижі, Варшаві, Москві й Петербургу та ін. В одних випадках вони постають середовищем збереження національного історичного досвіду, традицій, освіти, релігійних переконань, мови, культури. В іншому – трактуються як складова панівних інонаціональних традицій у різних функціональних, соціокультурних та історично обумовлених співвіднесеннях.

Вагома роль у даних процесах належить музиці як потужному засобу національного самоствердження, формування та усталення національно орієнтованих форм духовного життя та діяльності (релігійної, філософської, наукової, естетичної, освітньої, просвітницької). В ньому слід виділити два принципово вагомні вектори: виконавство та освітні осередки в умовах зарубіжжя як складова створення єдиного освітнього простору та національної системи освіти. Українська діаспора – важливий чинник міжнародних відносин України, поширення та популяризації української культури у світі, органічна частка культурного надбання української нації. Через діаспору інші народи отримують знання про нашу культуру, історію, ментальність Тут напрацьований багатий досвід організації українських шкіл, культурних і громадських товариств, духовних братств тощо.

Серед форм музично-мистецької самоідентифікації українства провідне місце належить хоровій культурі як ментально та історично провідній. Однак у цьому контексті цікавим і самобутнім явищем є фортепіанне мистецтво. Засадничо маючи полікультурну генезу у сенсі характеру здобуття фахової освіти й репертуару, воно набуває знаковості виразника національної ідеї в умовах діаспори як уособлення виконавської майстерності провідних представників української фортепіанної традиції та як складова освітньо-виховної системи (дослідження їх прояву й складає мету даної розвідки).

Багатство проявів мистецьких явищ в історії українського зарубіжжя зумовлює стабільність наукового інтересу щодо цієї проблематики українського музичного діаспорознавства як нового, проте одного з найбільш пріоритетних та перспективних у галузі гуманітарних досліджень напрямків науки. Однією з наймасштабніших та найбільш універсальних за комплексним підходом є монографія Ганни Карась “Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття”, де авторка дослідження здійснила реконструкцію більш як столітнього музичного життя українців за кордоном [3]. Зарубіжні гастролі, міжнародне представництво україн-

ського фортепіанного репертуару та участь національних фахівців у складі педагогічного контингенту провідних фахових освітніх музичних осередків Європи заторкуються у відповідних розділах дисертації Тетяни Федчун “Фортепіанне мистецтво Західної України XIX – першої половини XX століття в контексті полікультурних процесів” [12]. Окремі осередки української діаспори досліджуються у працях Л. Кияновської [5], Л. Мельник [7], Н. Кашкадамової [4], М. Черепанина [13], О. Дітчук [1], Т. Росул [10], Л. Микуланинець [8] та ін.

Самостійну групу досліджень складають роботи, присвячені визначним постатям піаністів – виконавців, педагогів, мистецьких діячів та організаторів культурного життя – Любці Колессі, Дарії Гродинській-Каранович, Галині Левицькій, Володимирі Божейко, Роману Савицькому, Олександрю Браїловському, Федору Якименку, Софії Дністрянській, Ірині Ладані, Ользі Ціпановській, Тарасу Микиші, Володимирю Полю та численним іншим.

Історично найдавнішим центром українського фортепіанного мистецтва у діаспорі є Відень. Саме тут отримували вищий фаховий вишкіл численні українські піаністи, навчаючись у Віденській академії музики та відтворчого мистецтва в класах Ежені д’Альбера, Луї Терна, Еміля фон Зауера, Пауля Вайнгартена, Єжи Лялевіча та насамперед, видатного віртуоза й педагога-методиста Теодора Лешетицького.

Випускники класів віденських педагогів традиційно підтримували тісні контексти з провідною культурно-просвітницькою організацією українського студентства у австрійській столиці Українське Академічне Товариство “Січ” у Відні (“Віденська січ”, 1868-1947), підрозділи якої діяли у другій пол. XIX – першій пол. XX ст. й у західноукраїнських землях. “За неповні 80 років свого існування товариство допомагало студентам та представникам української інтелігенції, які опинялися у Відні підтримувати духовні контакти з Батьківщиною, а також знайомити іноземців, насамперед студентів-слов’ян та австрійців з українською культурою”, – так стисло визначає домінуючі функції, покладені на товариство Л. Мельник [7, с. 18].

До віденської лінії віднесемо Софію Дністрянську, Любку Колессу, Володимирю Божейко, Галю Левицьку, Марту Кравців-Барабаш та низку інших українських піаністів – переважно вихідців з Галичини, які опинились тут у пошуках можливості здобуття якісної професійної освіти з огляду на вкрай малу квоту для студентів греко-католиків (а отже русинів) у польських музичних

вишах. Співпраця зі студентською організацією створювала перспективи для набуття досвіду публічних виступів, і, водночас, вшанування видатних діячів українського мистецтва, літератури, науки у концертах-академіях (у тому числі “Шевченківських вечорницях”, концертних програмах на честь М. Лисенка, М. Шашкевича, М. Драгоманова, М. Павлика). Високий мистецький ценз концертних заходів, ініційованих “Січчю” привертав стабільну увагу найвибагливішої публіки, створював передумови до виступів на найпрестижніших концертних естрадах столиці, а також у головному шпиталі, університеті, парламенті, на сценах сусідніх міст.

Так, в благодійному концерті у Відні на користь голодуючих в Україні в малому залі віденського Konzerthaus 1922 року відбувся один з перших гастрольних виступів піаністки-новаторки Галі Левицької, у програмах якої поряд з масштабними взірцями європейської фортепіанної літератури (циклом “Предюдія, хорал, fuga” С. Франка, Сонатою № 31 Л. Бетховена, Сонатою b-moll Ф. Шопена, етюдом “Мазепа” Ф. Ліста) прозвучав цикл “Канцона, серенада, імпровізація” В. Барвінського. Витримуючи патріотичну лінію Галина Левицька, як і Володимира Божейко були першими виконавцями композицій С. Людкевича перед аудиторіями зарубіжжя.

Щорічні благодійні концерти давала Софія Дністрянська, перераховуючи прибуток на потреби українських військових. Один з таких концертів за участю скрипаля Івана Левицького відбувся у Josephsaal Віденського будинку вчителів у 1918 р. [14, с. 22].

Піаністки Д. Гординська-Каранович і Г. Левицька до програми концерту, даного на користь українських безробітних, що відбувся 19 лютого 1933 року включили фортепіанні мініатюри, серед яких “Канцона” і “Марш” В. Барвінського, “Листок з альбому” С. Людкевича.

Прикладом міжнародної співпраці в концертах української громади була велика ювілейна академія 5 березня 1887 р. у Erbahr-Halle, присвячена вшануванню 24 річниці з дня смерті Т. Шевченка та 20-й річниці від заснування “Січі”. Великим успіхом відзначено виступ В. Пальтінгер, яка виконала Фантазію e-moll, ноктюрн Ф. Шопена та Полонез As-dur М. Лисенка. У ході таких програм відбувається співвіднесення української культури з західноєвропейськими мистецькими процесами, утвердження її місця у їх контексті.

Сольні виступи та концертні програми з популяризацією вітчизняного репертуару у співпраці з українськими та зарубіжними

виконавцями-інструменталістами та вокалістами як учасниць ансамблю та акомпаніатора (з віолончелістом Б. Бережницьким – концертмейстером партії віолончелей віденської державної опери, скрипалем Романом Придаткевичем, співаками С. Колодївною, М. Голинським, О. Носалевичем та ін.) притаманні виконавській практиці Дарії Гординської-Каранович, Ольги Ціпановської, Софії Дністрянської.

Натомість Володимира Божейко ввела у виконавську практику сольні концертні виступи, всупереч збірному характеру академій, гастролюючи не лише у Відні, але й містах інших країн Європи.

До знакових явищ у функціонуванні українського фортепіанного мистецтва належать перемоги Тараса Микиші, Любки Колесси, Дарії Гординської-Каранович у міжнародних конкурсах сольного й камерного виконавства

Однак, якщо концертна діяльність українців у столиці Австрії представляє собою резонансну сферу творчого самовияву, то педагогічний аспект представлено лише участю у сформованих освітніх осередках країни. Так, наприклад, виходець з Чернівців Корнеліус Чарнявський (Cornelius Czarniawski, 1888-1975) був педагогом одного з вищих навчальних закладів Австрійської столиці.

У 1913 р. С. Дністрянська у Новій віденській консерваторії почала викладацьку діяльність, а від 1916 р. – відкрила власну школу фортепіанної гри у Відні, де навчалися українці.

Наступним за часом виникнення потужним осередком української культури поза межами автохтонних територій стала Прага (та низка сусідніх містечок). Тут розгортається діяльність освітніх осередків українства: Український Вільний Університет, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Український Академічний Комітет, Українська гімназія в м. Ржевнице поблизу Праги та ін. Серед концертуючих піаністів слід виділити Василя Барвінського, Нестора Нижанківського, Федора Якименка, Стефанію Туркевич.

Так, Софія Дністрянська виїхавши до Праги, викладала музику в Празькому педагогічному інституті ім. Драгоманова, курси гри на фортепіано в Моджанській українській гімназії. Паралельно вона влаштувалася на роботу викладачем німецької мови в Українському вільному університеті. Після війни сім років працювала в музичній школі м. Тирнава (Словаччина).

Тісно пов'язаним з Прагою став осередок формування піаністичних сил українців Закарпаття у складі Чеської республіки у Будапештській консерваторії. Концертна діяльність випускниці класу

Емануеля Гедеї у Будапештській консерваторії Ірина Ладані охоплювала окрім Закарпаття, Данію, Швейцарію, Австрію, Італію, Угорщину, Чехію, Словаччину, вона супроводжувалася захопленими відгуками рецензентів (після повернення в Україну піаністка постає організатором освітніх осередків та засновницею власної авторської педагогічної системи).

Дещо виокремленим шляхом розгортається діяльність українських піаністів у Франції. Незважаючи на походження й працю в середовищі зарубіжного українства Федора Якименка, Олександра Вінклера, Володимира Поля, подальша їх діяльність розгортається в рамках російського національного середовища.

У 1931-1932 рр. на французьких теренах було відтворено Російське музичне товариство (Société Russe de France), яке взяло на себе управління консерваторією в нових національних та соціальних умовах. Навчальний заклад остаточно сформувався до 1931 року. До його керівництва входять і славетні виконавці: першим директором Консерваторії був запрошений кн. Сергій Михайлович Волконський, почесним головою консерваторії був обраний Сергій Васильович Рахманінов. Серед педагогів-піаністів, пов'язаних з його діяльністю бачимо й митців українського походження Ф. Якименка (з 1932 р. – віце-президент Паризької Російської консерваторії) та В. Поля. Для Ф. Якименка це особливо плідний період у галузі фортепіанної творчості. Саме в цей час Російська консерваторія стала давати офіційні концерти, у яких брали участь і викладачі, і запрошені музиканти.

Піаніст, композитор, педагог Володимир Поль отримав музичну освіту в Київській консерваторії по класу фортепіано у професора А. Пухальського і з теорії музики – у Е. Риба (учня М. Римського-Корсакова). До еміграції був директором Кримського відділення Російського музичного товариства. Після смерті С. Рахманінова В. Поль став почесним головою і активним учасником всіх музичних заходів російської еміграції [11, 147].

Ще більш віддаленою від українських коренів є педагогічна діяльність харків'янина Олександра Вінклера – композитора, піаніста, музичного критика і педагога. Вихованець Музичного училища Харківського відділення Російського музичного товариства (клас фортепіано І. Слатіна), він удосконалювався в Парижі у піаніста В. Дювернуа, у Відні у Т. Лешетицького (водночас займався композицією у К. Навратіла). Після короткочасного викладання в Харківському інституті шляхетних дівчат і в музичному училищі, працював за рекомен-

дацією Т. Лешетицького в Петербурзькій консерваторії, де вів клас фортепіано в 1896-1924 рр. (з осені 1905 р. його учнем став С. Прокоф'єв). Емігрувавши до Франції, піаніст з 1925 оселився в Безансоні, де до кінця днів викладав у консерваторії.

Після Другої світової війни провідна роль належить осередкам української діаспори США та Канади. У США засновано низку освітніх, наукових, суспільно-громадських організацій: Український Інститут Америки, науково-видавнича організація Українська Вільна Академія Наук, у 1952 р. заснований Український Музичний інститут Америки з філіями у 12 містах, що здійснює навчальну, концертну і видавничу діяльність.

До найдіяльніших українознавчих інституцій Канади, безпосередньо спрямованих на збереження національної музичної культури, належать Вищі Освітні Курси (ВОК) у Торонто й Вінніпезі, зініційовані у 1940 р. диригентом, музикологом Павлом Маценком при УНО (Українському Національному Об'єднанні). Їх метою були збереження і плекання української мови і культури, підготовка молоді до організаційної праці, ознайомлення її з сучасним життям українців Канади та України [10, 53].

Курси були спрямовані також на ведення викладання й створення методичного забезпечення системи закладів Рідної школи, для чого окрім традиційних шкільних співаників та репертуарних збірок для оркестру було видано “Українські народні танці” та “Колядки і шедрівки” для фортепіано І.Мельника. На підтримку реалізації цих видань та освітніх проектів створювалися фонди (так, наприклад у 1958 р. в Рочестері (США) було засновано Фонд кафедри українознавства), організовувалися благодійні концертні програми за участю українських виконавців. Зокрема, 26 листопада 1972 р. в Чикаго піаніст-віртуоз Роман Рудницький виконав українські фортепіанні композиції – три прелюдії Л. Ревуцького та сонату свого батька – А. Рудницького.

На педагогічній діяльності зосередила свою увагу Любка Колесса у 1940-х роках. Окрім приватних занять, у переліку місць педагогічної праці – як суто українські, так і канадські інституції різного рівня: школа сестер-служебниць-педагогів чину “Grey Nuns”, від 1942 р. – в консерваторії у складі університету в Торонто (з 1947 р. – Royal Conservatory of Music, RMT), завідувачка фортепіанним відділом Вищої школи (Senior School) від заснування у 1946 р., – Консерваторія музичного й Драматичного мистецтва провінції Квебек

(від 1952 р., тут під її керівництвом навчалися Люба та Іреней Жук), музичний факультет Університету МакГіл, школа імені Венсана д'Енді сестер-служебниць чину "Нотр-Дам" у Монреалі, Український музичний інститут в Нью-Йорку.

Поряд з активною виконавською діяльністю, послідовною популяризацією українського репертуару Р. Савицький був педагогом у консерваторії та музичній школі Філадельфії (США), а згодом очолював Український музичний інститут Америки у Нью-Йорку з філіями у 17 містах.

Спостерігаючи за виконавською та педагогічною діяльністю українських піаністів різних поколінь та національних осередків еміграції, можна зауважити, що виконавство знаходиться в стадії активної еволюції від збірних концертів-академій періоду національного самоствердження, із установками на популяризацію зразків новітньої композиторської творчості українських митців, до актуальних форм концертнування: сольних, тематичних концертів, залучення до співпраці у камерному репертуарі інструменталістів з Австрії, Чехії, Словаччини, Польщі, Франції, Угорщини та ін. Педагогічна діяльність поляризується у двох протилежних напрямках: входження у російські діаспоральні фахові структури чи навчальні заклади відповідних країн з асимілюванням у нових соціокультурних умовах, втратою національного характеру мистецької діяльності – з одного боку, та ініціювання навчальних закладів різного рівня як осередків плекання національного начала, й підпорядкування їх функціонуванню усіх форм професійної активності.

Література

1. Дітчук О. І. Роль Віденської фортепіанної школи у формуванні піаністичного мистецтва України (Галичина та українська діаспора першої половини ХХ століття): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – Музичне мистецтво / Оксана Романівна Дітчук. – Львів, 2009. – 186 с.
2. Жук Л. Одна з найславетніших піаністок нашого часу / Люба Жук // Український світ: спецвипуск: Українські етнічні землі та діаспора. Люди. Культура. Історія. – 1999. – рік 8. Т. 17. – С.12-16.
3. Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: Монографія / Ганна Василівна Карась. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. – 1300 с.
4. Кашкадамова Н. Фортепіанне мистецтво у Львові: Статті. Рецензії. Матеріали / Н. Кашкадамова. – Тернопіль: СМП "АСТОН", 2001. – 400 с.

5. Кияновська Л. Музичні сторінки діяльності українського товариства “Січ” у Відні / Л. Кияновська // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Київ-Чернівці, 1999. – С. 182-194.
6. Лабанців-Попко З. Сто піаністів Галичини / З. Лабанців-Попко. – Львів: НТШ, 2008. – 224 с. – (серія: Українознавча бібліотека НТШ. Число 23).
7. Мельник Л. Уроки історії від геніального автодидакта / Лідія Мельник // Український світ : спецвипуск : Українські етнічні землі та діаспора. Люди. Культура. Історія. – 1999. – рік 8. Т. 17. – С. 16-22.
8. Микуланинець Л. М. Етнокультурологічне становлення професійної музичної культури Закарпаття у другій половині ХХ століття / Л. М. Микуланинець // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 15. – С. 184-188.
9. Підкович М. Українські літні курси УНО – історичний перегляд / М. Підкович // Павло Маценко : композитор і громадський діяч : Збірник на пошану 90-ліття народин / Упор. і зредаг. Василь Верига. – Торонто : Видання Українського Національного Об’єднання Канади, 1992. – С. 53–62.
10. Росул Т. Концертне життя Закарпаття 20-30-х рр. ХХ століття / Тетяна Росул. // Вісник Прикарпатського Університету : Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – вип. V. – С. 35
11. Седова Е. Е. Русская музыкальная культура как фактор национального воспитания в Российском Зарубежье / Е. Седова // Журнал «Мир образования – образование в мире» : Научно-методический журнал. – 2008. – №2(30). – С.141-152.
12. Федчун Т. О. Фортепіанне мистецтво Західної України ХІХ – першої половини ХХ століття в контексті полікультурних процесів. – дисерт. на здоб. наук. ступ. кандидата мистецтвознавства : спец. 17.00.03. – Музичне мистецтво. – Львів, 2012. – 210 с.
13. Черепанин М. Відень і українська культура українців 1918–1944 років / М. Черепанин. // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. ССXLVII : Праці музикознавчої комісії. – Львів : НТШ, 2004. – С. 465–471.
14. Brinszlavzky T (Magyar) zenei élet Kárpátiaín. – Intermix kiadó, Uvár. – Budapest, 1993. – 87 oldal.

Мирослава Чорнобай. Фортепіанное исполнительство и образование центров украинской диаспоры в исторической проекции. В статье осуществлен экскурс в характер качественных изменений фортепианного искусства центров украинской диаспоры в исторической проекции. Имея поликультурный генезис в смысле характера получения

специального образования и репертуара, оно приобретает знаковость выразителя национальной идеи в условиях диаспоры как олицетворение исполнительского мастерства ведущих представителей украинской фортепианной традиции и как составляющая образовательно-воспитательной системы.

Ключевые слова: фортепианное исполнительство, учебные заведения, украинская диаспора, национальная идея.

Miroslava Chornobai. Piano performance and education of ukrainian diaspora centers in the historical projection. The article deals with the insight into the nature of qualitative changes to the piano art centers of Ukrainian diaspora in the historical projection. Having polycultural origin in terms of character education and obtaining professional repertoire, it acquires significance of the expression of the national idea in terms of diaspora as a personification performance skills of leading representatives of Ukrainian piano traditions as part of educative system (studies of their manifestation is the purpose of this intelligence).

Wealth manifestations of artistic phenomena in the history of Ukrainian Diaspora makes stability of scientific interest on this issue of Ukrainian music diaspora as new, but one of the highest priority and perspective in the humanities research areas of science.

While watching the performing and teaching activities of Ukrainian pianists from different generations and national centers of emigration, one can remark that performing is under active evolution of combined concert-academies in the period of national self-assertion with the settings in the popularisation of the latest examples of composition creativity of Ukrainian artists to current forms of concerts: solo, thematic concerts, involvement in chamber concerts of performers from Austria, Czech Republic, Slovakia, Poland, France, Hungary and others.

Educational activity is polarized in two opposite directions: the entry to the Russian diaspora professional structures or educational institutions of the respective countries with assimilation in new socio-cultural conditions, loss of national character of art activities – on the one hand, and initiation of educational institutions at various levels and centers of fostering national principles, and subjecting them to functioning of all forms of professional activity.

Keywords: piano performance, educational institutions, Ukrainian Diaspora, the national idea.